

Ольга Музика

КОМПОЗИЦІЙНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ОСНОВА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто важливу проблему професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва – розвиток композиційних здібностей, як основи художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: композиційні здібності, художньо-творча діяльність, майбутній вчитель.

Підготовка фахівця, здатного до продуктивної педагогічної і образотворчої діяльності, є одним із пріоритетних завдань вищої художньо-педагогічної освіти. Необхідним компонентом професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва і ефективною передумовою успішного розв'язання ситуацій, які виявляються у процесі естетичного ставлення до художніх цінностей, їх сприймання, осмислення та інтерпретації у системі навчально-виховної роботи в школі, є розвинуті творчі здібності.

Творчі здібності вчителя образотворчого мистецтва належать до складних і багатоаспектних властивостей особистості, пов'язані з художньою і педагогічною творчістю. Здібності, пов'язані з освоєнням мистецтва, психологи відносять до спеціальних здібностей, мотивуючи тим, що кожна особистість має загальні здібності, але не кожна людина може мати музичні, літературні, образотворчі здібності. Спеціальні здібності тісно пов'язані із загальними і у процесі свого розвитку накладають відбиток на індивідуальності творчої особистості.

Художня творчість – одна із найважливіших форм естетичного освоєння навколишнього середовища, у процесі якої особистість дає змогу виразити своє ставлення до почутого, побаченого, прочитаного в самостійно створених образах музики, поезії, в танці, живопису, прикладній діяльності, імпровізації. У художній творчості виявляються потаємні думки і почуття, моральне і естетичне ставлення до дійсності.

На думку Л. Виготського, у процесі художньої діяльності успішно розвиваються: спостережливість, внутрішнє бачення, образні і емоційні потенціали внутрішнього світу, конкретність мислення й уяви, здібність до синтезу [1].

Серед здібностей, які є необхідними у художньо-творчій діяльності вчителя образотворчого мистецтва, важливу роль відіграють композиційні здібності, які необхідні для створення будь-якого художнього образу, живописного чи графічного твору.

Отже, метою нашої статті є дослідження сутності композиційних

здібностей та визначення їх ролі у професійному становленні та художньо-творчій діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Фахові дисципліни у системі підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва мають невичерпний потенціал у сфері розвитку їхніх творчих здібностей, серед них особливо яскраві можливості у вирішенні цієї проблеми має живопис.

У сучасній системі художньо-педагогічної освіти живопис – один із базових елементів підготовки студентів, їх професійного і особистісного становлення, розвитку творчої індивідуальності. Безумовно, розвиток композиційних здібностей у процесі навчання живопису є однією із найважливіших проблем, адже саме ці здібності є основою художньої творчості.

Знання основ композиції є умовою гармонійного зображення навколишньої дійсності на зображальній площині. Засвоєння основних законів композиції, а також здібності, опановані та закріплені у процесі набуття практичних навичок, необхідні у роботі вчителя.

Отже, композиційні здібності, як важлива складова образотворчих здібностей, є необхідним компонентом у підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Як вважає Є. Шорохов, знання законів композиції, прийомів і правил відображення дійсності, дають змогу аналізувати та глибоко розуміти твори мистецтва, що відіграє значну роль у розвитку творчих здібностей студентів, підготовці їх до самостійної творчої та педагогічної роботи [2].

Композиційні здібності дослідники (О. Кайдановська, М. Пічкур, В. Щербина та ін.) трактують як поняття, що комплексно характеризує високорозвинені художні здібності та якості творчого мислення студентів.

До композиційних здібностей у своєму дослідженні О. Кайдановська відносить «...здатність до створення виразних та оригінальних робіт, вміння відтворювати композиційну схему художнього твору, оптимальність композиційної структури, конструктивність форми, інформативність зображення та вміння якісного графічного виконання малюнку». Вона вважає, що «...почуття ритму становить основу композиційних здібностей до цілісного сприймання художніх явищ, створення виразного зображення, конструювання орнаментальних композицій, розуміння загальних закономірностей формоутворення у різних видах мистецтва» [3, с. 81]. Серед вагомих композиційних здібностей дослідниця називає: «розуміння стильової єдності композиції, вміння ідентифікувати історичний художній стиль, здібності до системного композиційного аналізу художніх явищ, формулювання власних композиційних суджень та умовиводів, навички ведення професійного діалогу, вміння створювати гармонійне зображення» [3, с. 76].

У своєму дослідженні В. Щербина провідну роль композиції у системі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва пояснює тим, що композиція є основою та універсальним інструментом творчої діяльності у будь-якому виді та жанрі мистецтва [4].

На думку Є. Кібрика, «...ритмічна основа композиції виражає внутрішню закономірність ідеї художника, вона присутня у кожному задумі, і вміння знайти відповідну композиційну будову чи ритм є умовою художньої глибини твору» [5, с. 215]. Ритм – це періодична закономірна повторюваність елементів, яка надає відчуття руху, динамічності у композиції. Він відіграє естетичну функцію, активно впливає на виразність художнього твору.

Вплив композиційних завдань на активізацію процесу навчання живопису з натури досліджує у своїй праці М. Меньшиков, вважаючи необхідним комплексне планування навчального процесу на заняттях з живопису і композиції, включення спеціальних завдань, які сприяють активізації творчого процесу і розвитку образотворчих здібностей [6].

Творче композиційне мислення виявляється у здатності художника до пошуку ритмічної організації ліній, тональних і кольорових плям, фактури; вибору потрібного ступеню контрастності згідно задуму твору, до пошуку варіантів матеріально-технічного втілення задуму.

Слід відзначити, що важливою творчою художньою здібністю є оптимальне виділення домінанти і композиційного центру в зображенні, виявлення, аналіз художніх творів із виділенням головних та другорядних елементів композиційної структури.

Відтак, композиційні здібності необхідні для створення будь-якого художнього, а отже, і живописного твору: академічної довготривалої постановки, короткочасових етюдів, начерків, різних творчих робіт.

У процесі пошуку найбільш вдалого композиційного вирішення майбутнього твору студенти виконують велику кількість ескізів, продумуючи створення різних варіантів зображення, стилістичного рішення композиції, аналізують зображально-виразні можливості різних систем зображення, загальну колористичну гаму картин, побудованих на використанні активних колірних відношень чи у стриманій колірній гамі, гармонійних чи дисонансних поєднаннях. Творче композиційне мислення у здатності художника до пошуку ритмічної організації ліній, тональних і кольорових плям, фактури; вибору потрібного ступеню контрастності згідно задуму твору, до пошуку варіантів матеріально-технічного втілення задуму. Слід відзначити, що важливою творчою художньою здібністю є оптимальне виділення домінанти і композиційного центру в зображенні, виявлення, аналіз художніх творів із виділенням головних та другорядних елементів композиційної структури.

Вивчення загальних композиційних закономірностей є умовою успішного формування основних творчих композиційних здібностей, показниками яких є: створення врівноваженої та гармонійної композиційної структури, оригінальність образного рішення, виразність зображення, інформативність і грамотність малюнку, взаємовідповідність форми і графічної техніки, оптимальність світлотіньового і кольорового вирішення [7].

Слід відзначити, що більш інтенсивному розвитку композиційних здібностей буде сприяти залучення студентів до виконання повторних або аналогічних дій, які вимагають переносу засвоєних знань і навичок у нові умови. Цього можна досягти завдяки організації таких форм аудиторної роботи, як вправи і короткочасові завдання (етюди). Ці форми творчої діяльності особливо корисні на початковому етапі навчання. Залучення студентів до виконання педагогічно продуманої серії короткочасних вправ створює сприятливі умови для розвитку у них таких важливих якостей і властивостей, як варіативність, здатність до пошуку нових композиційних рішень, комбінувати, співставляти, перетворювати.

На думку Л. Єрмолаєвої-Томіної, найбільш успішне оволодіння образотворчою мовою відбувається тоді, коли «чуття» лінії, кольору, форми, композиції тренуються на абстрактному матеріалі [8, с. 217]. Зважаючи на це, слід у навчальному процесі використовувати короткочасні тренувальні вправи, які допомагають зняти скутість і напругу, відкрити внутрішні джерела творчого потенціалу студентів, націлити їх на самовдосконалення естетичного сприйняття й композиційної діяльності.

Отже, у результаті аналізу науково-методичної літератури з проблеми дослідження ми можемо констатувати, що процес навчання живопису (виконання аудиторних і самостійних творчих завдань, аналіз художніх творів, відвідування музеїв, спілкування з творчими людьми) ефективно впливає на розвиток композиційних здібностей, а саме:

- 1) здібностей до створення гармонійних, виразних та оригінальних робіт;
- 2) здібностей до системного композиційного аналізу художніх явищ;
- 3) здібностей до пошуку взаємовідповідності форми і графічної техніки;
- 4) уміння відтворювати композиційну схему художнього твору;
- 5) здатності до передачі конструктивності форми; створення інформативного зображення;
- 6) здатності до оптимального виділення домінанти і композиційного центру у зображенні;
- 7) здатності до почуття ритму, пластики.

Тобто, у процесі виконання аудиторних і самостійних творчих завдань студент пізнає – сприймає зображуваний предмет, аналізує, порівнює його характерні особливості: колірні відношення, характер освітлення і його вплив на загальний стан постановки, взаємозв'язок і композиційне розташування предметів. Під час сприйняття студент визначає своє відношення до об'єкту зображення і створює художній образ, передаючи при цьому своє особисте до нього ставлення, що вимагає включення емоційно-вольових процесів. У процесі творчої роботи, спрямованої на матеріальне відтворення образу на зображальній площині, студент, виходячи із задуму, відшукує технічні, стилістичні, матеріально-фактурні прийоми виконання, що залежать від рівня розвитку його професійно-художніх умінь і навичок. Навчання живопису сприяє з максимальною повнотою розвинути те, що

ми часто називаємо «оком художника» [9, с. 3].

Відтак, продукт живописно-творчої діяльності є результатом складної праці і взаємодії всіх компонентів системи творчих здібностей, які необхідні на всіх етапах творчої діяльності і створення художнього образу.

Етапи творчої діяльності досліджувалися багатьма науковцями: (П. Енгельмеєр, Я. Пономарьов, Т. Рібо, Г. Уоллес та ін.). Аналізуючи стадії творчого процесу, Я. Пономарьов зазначає, що вони мають такий зміст:

– I етап (свідома робота) – підготовка – особливий стан діяльності, який є передумовою для проблиску нової ідеї;

– II етап (підсвідома робота) – дозрівання – підсвідома робота над проблемою, спрямування ідеї;

– III етап (перехід підсвідомого у свідомість) – натхнення – у результаті підсвідомої роботи у сфері свідомості проступає ідея винаходу, відкриття (інсайт);

– IV етап (свідома робота) – розвиток ідеї, її остаточне оформлення й перевірка [10, с. 109].

Отже, кожен етап творчої діяльності вимагає активізації відповідних психологічних процесів, що в свою чергу стимулює розвиток здібностей, необхідних для цієї діяльності.

Підсумовуючи все вищесказане, ми можемо зробити висновок, що під час навчання живопису відбувається активізація всіх психічних процесів, необхідних для включення у художньо-творчу діяльність, яка є вагомим чинником і обов'язковою умовою ефективного розвитку цілісної системи творчих здібностей (композиційних, колористичних, графічних та ін.) особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : Психол. очерк : Кн. для учителя. – 3-е изд. / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.: ил.
2. Шорохов Е. В. Основы композиции / Е. В. Шорохов. – М. : Просвещение, 1979. – 233 с.
3. Кайдановська О. О. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції : дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Кайдановська Олена Олександрівна. – К., 2004. – 248 с.
4. Щербина В. Г. Система композиционных упражнений в содержании подготовки будущих учителей изобразительного искусства : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования» / В. Г. Щербина. – Кривой Рог, 1999. – 18 с.
5. Кибрик Е. А. Работа и мысли художника / Е. А. Кибрик. – М. : Искусство, 1984. – 255 с.

6. Меньшиков Н. П. Влияние композиционных задач на оптимизацию процесса обучения живописи с натуры (на материале начального этапа обучения на художественно-графических факультетах) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. П. Меньшиков. – М., 1991. – 17 с.
7. Григор'єва В. Б. Формування навичок композиційної діяльності на початковому етапі навчання (в системі підготовки художників-педагогів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» (образотворче мистецтво) / В. Б. Григор'єва. – Одеса, 1998. – 20 с.
8. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академический Проект, 2003. – 304 с.
9. Бесчастнов Н. Живопись : [учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений] / Н. Бесчастнов, В. Кулаков, И. Стор и др. – М. : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с., 32 с.ил.: ил
10. Пономарев Я. А. Психология творчества и педагогика / Я. А. Пономарев. – М. : Педагогика, 1976. – 143 с.